

کهفنترین بهلگه نامه یا دیروکی سه بارهت ۲۸ هوزین کوردان د سه دهی ۷مش/۱۳از (خواندنه کا میژووی شروه کاری)

■ ریخوه شکرن:

بهلگه ژ ده ستخته ته کی پیکهاتیه کو ب دهستی هاتیه مه شقکرن، دبیزن کو ټو ټلایځ شیخ حه سهن کورئ عه دی کورئ ټه بی به ره کات کورئ صخر کورئ موسافریقه هاتیه دانان، و دیروکا نقیسینا وئ ل ژیریا بهلگه یی هه یه کو سالا ۶۰۴مش/۲۰۸از یه. و ټه کهفنترین بهلگه یه کو دیروکیه ریبازا عه دهوی توومار کری. ههروه سا بهلگه یی نافئ ۲۸ هوز و تیره یین کوردان ب خوه فه گرتیه کو ټه ندامین وان موریدین شیخ پیر سینئ دارانی بوون.

دهمئ ب هوروی دنپینه نافه روکا بهلگه یی دیار دبیت کو ټو بهلگه یه کا ئیسلامیه و په یوهندی ب ټیک ژ ریبازین صوفی و دووکهفتیین و ټقه هه یه، نه مازه کو وی سه ردهمی (ټانکو سه دهی ۶-۷مش/۱۲-۱۳از) سه ردهمی گه شه کرنا بزاقین صوفی د مهیدانا روودانین ده فه ریډا بوو، و ټه فان ریبازان ژئ ملئ خوه دابوو بهر بارئ بهر سنگگرتنا هه وین چاچه رهستان، و بهر هین شهری ب شهرکه رین کورد پر دکرن و گیانئ بهر خودانئ ل دهف وان خورت دکرن، و ب بورینا دهمی حه زا هاقیبوون زوه د و دهرویشیئ ل دهف وان په یدا بوو و وان ټه ف کاره وهک جوهره کی په رهستن و قاریوون ژ بو کنارئ خودئ لقه له م ددا، و ټه وان فهلسه فه یا تابه تا خوه دعیادهت و په ره ستن یدا هه بوو.

ټه ف بهلگه یه دگه ل چه ند بهلگه یه کی ن دی د چوراچووئی گووتاره کیډا بنا فونیشانی (به لاقو کا پیر سین به حری یی دارانی) ل سالا ۲۰۲۰ ل زانکویا کامبریج ل بهریتانیا هاتیه به لاقکرن، ټه م نزانین کو نقیسه رین گو تارئ، و هژمارا ټه وان سئ که سن، ټه ف بهلگه یه ژ کیفه ټینایه، لئ وان چوار دانه ژقئ بهلگه یی ټینایه و دبیزن: ټیک ژ وان دانه یا ره سانه، و دانه یین دی ل بهر وئ هاتینه راکرن (Pirbari et al, 2020, 20-23)، و ژ رهنگ و سه روه برئ ژ بهر ټیک چووئی دانه یک ژ وان ده ټیه زانین کو ټه و دانه یا ره سانه، هنده ک ژ نقیسینا وئ ژ بهر که قنی و دریانئ ژ نافچوو یه، نه خاسمه په راویز و ده همه نین بهلگه یی، چیدبیت دانه یا ره سانه ټلاین هنده ک که سانه هاتیه ته پاراستن.

چ گومان نینن کو ټه ف بهلگه یی په یوهندی ب شیخ ټیک ژ طه ریقه ته تین صوفیه هه یه و ټه وژی ریبازا صوفیا عه دهوییه، کو نافئ خوه ژ دامه زینه رئ خوه شیخ عه دی کورئ موسافری وهرگرینه ټه وئ ل سه دهی ۷مش/۱۲از ژبای، و بهلگه پشتی مرنا شیخ عه دی ب ۴۷ سالا هاتیه نقیسین.

■ دهقی بهلگه نامه یی:

بهلگه نامه ب دهرپرینا (بسم الله الرحمن الرحيم) دهستیپدکته، پاشی سوپاسیا خودی (والصلاة و السلام)، و زور ناشکرایه کو پشتی (الصلاة والسلام) ناقی پیغه مبهری (محهمد سلاقیین خودی ل سهر بن) دهیت، لی مخابن ناقی پیغه مبهر (سلاقی ل سهر بن) ل سهر دهستخته تی نه مایه، و دبیت ئەف کاره ب مه بهست هاتیتته کرن، ههروهسا ب نژیینه کا سقک دکارین ههست بکهین کو رسته یهک یان ریزهک ژ بهلگه یی هاتیه قوتکرن، ئەوژی ناقی پیغه مبهری و سلاقیین ل سهر وی و سهحابیین وییه، و ئەف چهنده ب ناشکراهی دنابقهرا پهقیین (الصلاة و السلام) و پهیقا (بعد أعلموا...) دهیتته دبیتن، و شوونوارین برین و ژبیرنج ب روهنی دیان. (بو پتر پشتراستیبوونی بنییرن دهقی رهسهنی بهلگه یی کو دگهل قی گووتاری هاتیه بهلاقکرن).

ئەقا ل خواری دهقی بهلگه نامه یی:

«بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام [رسته یا دو یقدا هاتیه برین]، پاشی بزنان ئیک ژ کهرامتین پیر سینی دارانی ئەو بوو کو ل چیا یان ل سهر دهیین داران سووار دبوو و دگه هشته جهی خوه، ئەف بهلاقووکه ل ژبو دیارکرن دوونده ها وی ژ پیر سینی گه هشتیه بو پیر (ئال) کوړی پیر سینی و ژ پیر ئال کوړی پیر سینی بو پیر بهکر کوړی پیر ئالی هاتیه و ژ وی بو پیر ههسن و ژوی بو پیر ئومهر و ژ وی بو پیر بهکر و ژ وی بو پیر مههمه د و ژ وی بو پیر زیندین هاتیه (رهما خودی ل وان ههمیان بیت). خودانی کهرامات و (ورد) و (ذکر) و ریکا هیدایهت و سهراستیبوونی، و ههکهسی ل دو یق ری و ریبازا وی بچیت ئەو راسته ری بوو، ئەوژی روژی و نقیژ و حهج و زهکاتن، و ئەوی زکاتین خوه نهدهت و ب حهج و نقیژ و روژیان نهرا بیت ئەو دی دگهل کهسین تیچووین تیچیت. قیجا بزنان: هوزا رهشان ههمی موردین پیر سینی دارانینه، ههروهسا هوزا جوانکان، ههروهسا ئاقونسیان ههروهسا ستورکان و سهرحهمی هوزین شکاکان، ههروهسا سهرحهمی هوزین

مههمه دان، بههراقان ههروهسا هوزا ههروهسا هوزا مههم سوران، دیسان هوزا رچبان ههروهسا هوزا خالتان ب گشتی ههروهسا مههمکان ههروهسا بییدیان ههروهسا پسیان [پسیان نوکه ل بایه زیدی دژین و میرین بایه زیدی پسیان بوون] ئەفه ههمی موریدین پیر سینی (رهما خودی لی بیت)، ههروهسا هوزا بوته هران ههروهسا هوزا بییکان ههروهسا هوزا بلان ههروهسا هوزا بیقان ههروهسا هوزا پلا شوان و دیسان هوزا دفنان و هوسا هوزا رهشکان ههروهسا هوزا کیشکان، ههروهسا هوزا ههقندکان [هقندکا ناقی گونده کی دهقرا بارزانه، زور نژیکی بارزانه!؟] ههروهسا هوزا هورسیان ههروهسا هوزا هوربانا ههروهسا سهرحهمی هوزین داسنان ههروهسا ته قایا شکاکان ل ناحیه یا شامی، ئەو ههمی موریدین پیر سینی دارانینه (رهما خودی لی بیت)، ههروهسا سهرحهمی هوزین دملان ههروهسا مووساره شان، ههروهسا سهرحهمی هوزین ل سهر ریا شیخان دچن و سهرحهمی ملهتی وان ژ موریدین پیر سینی ناقبرینه (رهما خودی ل سهر ههمیان بیت)».

«برینا ناشکهر»

ممنشوروا
(بهلاقوکا) پیر
سینی دارانی

ب ریازین صوفیغه، بیین گشتی: (هیدایهت)، و (ئیرشاد)، و (تهسیح)، و (ئه‌وراد)، و (ذکر)، و بیین تاییهت ب صوفیان؛ وهك: (كهرامات)، و (طه‌ریقته)، (مورید)، و (سلووك) و هندك ژى دناڤه‌را هه‌ردوو لایاندا هه‌قیسكن وهك (ذکر).

تشتن بالكیش ئه‌وه كو د به‌لگه‌یی دا دوو پیتین عه‌جه‌می هاتینه ئه‌وژی (ف) و (پ) ده‌می به‌حسی هوزین (به‌هراقان)، (پییكان)، (پیشان)، و (پلاشوان) دکته، و ئەف پیتنه نوکه ژى د زمانى کوردیدا بکار دهین، و ژقن دهیتنه زانین کو دیرۆکا بکارئینانا ئەفان پیتان زور کهفته.

سه‌بارته ئەقن چهنډئ مه‌ پرسیارا ماموستا ته‌حسین دوسکی کر وهك شاره‌زایهک دبواری ده‌سته‌تین کوردیدا، قیجا به‌رسقا وی ئه‌و بوو کو « وهك دهیت تیبینیکرن ئەف به‌لگه‌یه ره‌سه‌ن، لئ مه‌رج نینه ئه‌و ل ساللا ۶۰۴مش هاتبینه نقیسن، چونکه جورئ کاغه‌زی و جورئ نقیسنئ ئەقن چهنډئ ناسه‌لمینن، چیدبیت ئەف ده‌قه ژ به‌ر ده‌قه‌کن که‌قنتر هاتبینه راکرن کو ل وی سالی هابیتنه نقیسن، و ئەو رسته‌یا دووماهیئ وی گومانئ بو مروقی چیدکته، و ناڤن هوزان ژى ب شیویه‌کئ گشتی ئاشکه‌رانه بتنی ئه‌و جه‌ نه‌بن کو هاتینه دراندن، و پتیریا ئەفان هوزان ل ده‌قه‌رین به‌هدینان و سنکار و دوروبه‌رین وی دژین(دوسکی، ۱/ ۲/ ۲۰۲۳، ب رپیا نامه‌یی).

دۆسکی دنامه‌یه‌کا دیدا دیار کر کو « ل به‌ر که‌سن به‌رزه نینه کو سه‌ده‌یی هه‌فتن مشه‌ختی قوناغا وه‌رار و به‌رفره‌هبوونا طه‌ریقته‌تا عه‌ده‌وییه ل باشورئ وه‌لاتن هه‌کاری » ئه‌وا پاشی ناڤن وی بوویه به‌هدینان. و نامه‌یا ئین ته‌یمیه‌یه بو عه‌ده‌ویان ئەوا ب ناڤن (وصیه‌ الکبری) باشترین به‌لگه‌ بو قن گوتنئ(دوسکی، ۱/ ۲/ ۲۰۲۳، ب رپیا نامه‌یی). له‌ورا دبیت ئەف دانه‌یا ده‌سته‌تته‌وا ده‌سته‌تن مه‌دا ژبه‌ر دانه‌یا ره‌سه‌ن هاتبیتنه نقیسن، ئه‌وژی ژبه‌ر جورئ هیلین راست دناڤ ده‌سته‌ته‌تیدا و سروشتن وی جورئ کاغه‌زئ ئەوا ل سه‌ر هاتیه نقیسن، ده‌مان ده‌مدا دبیت ئەف دانه‌یه ره‌سه‌ن ژى بیت، لئ چ به‌لگه‌یی قه‌ر ده‌ست مه‌دا نینن کو ئەم گوماننا خوه‌ پی بره‌قینین.

و ل دووماه‌یا به‌لگه‌یی ده‌می نقیسن وئ هاتیه دانان ئه‌وژی: ل ساللا شه‌شسه‌د و چوار هاتیه نقیسن و مرنا پیر سینی ژى هه‌ر ل وی ده‌می بوو.

ژ بو شروفه‌کرنا به‌لگه‌یی ب رپیه‌کا زانستی و ئەکادیمی، دئ پۆناهیئ به‌رده‌ینه سه‌ر قان خالان:

۱. شروفه‌کرنا هندك زاراڤین د به‌لگه‌نامه‌ییدا: وهك: (ب ناڤن خودئ)، (سوپاسیا خودئ)، (سلاڤ ل سه‌ر پیغه‌مبه‌ری) ئه‌وین د ده‌ستپیكا به‌لگه‌ییدا هاتین، هه‌روه‌سا زاراڤین وهك: (كهرامات)، (طه‌ریقته)، (مورید)، (سلووك)، (هیدایهت)، (ئیرشاد)، (ته‌سیح)، (ئه‌وراد) و (ذکر):
۲. كه‌سایه‌تیا پیر سینی دارانی.
۳. كه‌سایه‌تیا عه‌دی کوڤئ موسافری.
۴. قوتابخانه‌یا عه‌ده‌وی.
۵. ناڤن هوزین دناڤ به‌لگه‌نامه‌ییدا هاتین.

■ هندك تیبینین دی ل سه‌ر به‌لگه‌نامه‌یی:

۱. شروفه‌کرنا به‌لگه‌نامه‌یی: ژ زاراڤین ده‌ستپیكرنا ب ناڤن خودئ (بسم الله الرحمن الرحيم) و سوپاسی (الحمد لله رب العالمين) و سلاڤدان (عليه الصلاة والسلام) ده‌یتنه زانین کو ب ئ گومان ئەف به‌لگه‌یه به‌لگه‌نامه‌یه‌کا ئیسلامیه‌، چونکه ئەف هه‌رسن زاراڤه ژ تاییه‌تمه‌ندیین سه‌ره‌کین ئیسلام و پیغه‌مبه‌رئ وی نه، قیجا دڤیت دوودل نه‌بین کو پیر یان شیخ سین ئیک ژ قوطبین ریازا صوفیگه‌رییا عه‌ده‌وییه، له‌ورا ئەو ل ده‌ف قان هه‌می موریدین سه‌ر ب ۲۸ هوزین کوردانه‌که‌سه‌کن گرافی و جه‌ئ ریزگرتنئ بوو، و هه‌روه‌ک دیار ئەو هه‌موو ژ هوزین کوردان بوون و سه‌ر ب ده‌قه‌را شامیقه بوون.

ئەفه ژبلی زاراڤین دی بیین دناڤ به‌لگه‌ییدا وهك: (كهرامات)، (طه‌ریقته)، (مورید)، (سلووك)، (هیدایهت)، (ئیرشاد)، (ته‌سیح)، (ئه‌وراد) و (ذکر) کو هندك ژ وان گشتینه و بو ته‌قایا موسلمانانه و هنده‌کین دی تاییه‌تن

۲. که سایه تیا پیر سین داری:

ټهغه که سه کي بهرزه و نه بهرنیاس و بی نافونیشانه، چونکه چ به حسنی وی نه دژیدهرین که فن و نه یین نویدا نه هاتیه، و نافی چ باژیران ب فی نافی د سنورئ وهلاتی شاما وی دهمیدا نه هاتیه، لی باژیره کي نزیکی فی نافی دناف دهولتا تورکیا نوی و نزیکی سنورئ دگهل سوریا ههیه ټه وژی باژیرئ (دارا)یه، و دبیت مهبهست ژ دارانی ههمان باژیرئ دارا بیت.

نافی دارا د چوار پهرتووکیین باژیرناسین ئیسلامیدا هاتیه، و پهرتووکا (المسالک والممالک) یا ئین خوردا دبه (مرن: ۳۰۰مش/۹۱۳ز) که فتنترین ژیدره کو نافی باژیرئ دارا هیبابیت، ئین خوردا دبه دبیتیت: ژ نسینین ههتا دارا پینج فهرسهخن، و ژویرئ بو که فهرتوتنا هفت فهرسهخن» (ابن خرداذبه، ۱۸۸۹، ص ۹۵).

پشتی وی پهرتووکا (صورة الأرض) یا ئیین هوقهل (مرن: ۳۶۷مش/۹۷۸ز) سی جاران به حسنی دارا کریه، جارا ئیک ک وهک ئیک ژ باژیرین دکه فنه دناقبهرا تامهد و ههرا ندا دهمی دبیتیت: دریکا دناقبهرا تامهد ههتا جسر باژیرین بهرقه عید، ټه درمه، نسینین، دارا، که فهرتوتنا، رهئس لعین، تل بهنی سه بیار، ههران هه نه، و ژ ههرا ن ری ژوردا بهرقه سرووچی دچپته خوار» (ابن حوقل، ۱۹۳۸، ۲۰۸/۱). و ل جهه کي دی ئیین هوقهل باژیرئ دارا پیناسه دکت و دبیتیت: دارا باژیره کي ټه زهلیبه [ئیکجار که فنه]، ټه و یا رومی بوو، ټه و تیر دان ودکاکه و ټه همی لایه کیکه ب زاخه، ژ خوارن و ټه خوارن و هه ر تشته کي تیدا» (ابن حوقل، ۱۹۳۸، ۲۲۱/۱).

دپهرتووکا (أحسن التقاسیم فی معرفة الأقالیم) یا ټهلمه قدهسی دا به حسنی دارا هاتیه کرن و ټه وهک باژیره کي سهر ب هه ریمما (ربیعة) ټه هاتیه لقه لهمدان، مهقه دسی دبیتیت: هندی هه ریمما ره بیعهیه مه لبه ندئ وی مووسله، و ژ باژیرین وی: هه دپته، مه علته، هه سه نیه، تلله عفر، شنگار، جیبال، باژیرکي ټه درمه، بهرقه عید، نسینین، دارا، که فهرتوتنا، رهئس لعین وثمانین [ههشتیان]» (المقدسی، ۱۹۹۱، ۱۳۷).

ټهغه ددهمه کیدا کو یاقوت ټه لحه موی (مرن: ۶۲۶مش/۲۲۹ز) وهک ژیدهرئ چوار پیه کو ب بهرفره هتر به حسنی باژیرئ دارا کریت، ټه و دبیتیت: دارا ټا فهدانیه که ل بنارا چپایه کی دناقبهرا نسینین و میردینیدا، دریزیا باژیرکي دارا پینجی و هفت پله و نیف و سیئیکه، فره هیبا وی سیه و شهش پله و نیفه، و ژ هه ریمما جهزیرهیه و خودان بووستان و ټا فها رهوانه، ژ دوروبه رین وی ټه و شرینی دهیت ټه واهرب هه ز ئی دکن، ددهمی خودا ټه وئ باره گاین دارا کورئ دارا کورئ قوباد شاهی بوو ټه و که فته بهر سینگی ئیسکه ندهرئ کورئ فیلفوسی مه قوونی، قیجا ئیسکه ندهرئ ټه و کوشت و کچا وی بو خوه ئینا و ل جهی باره گاین لهشکهرئ وی باژیره کي ټا فاکر و نافی وی کره دارا. و مهبهستا (ټه بولنه دایئ لوغه وی) دارایه دهمی دبیتیت: ولقد قلت لرجلی ... بین حران ودارا» (یاقوت الحموی، ۱۹۹۵، ۱۸/۲).

ژټه فا بوری دیار دبیت کو دارا دناف باژیرئ سهر ب هه ریمما ره بیعه فته بوو کو بنگه هی وی باژیرئ مووسل بوو، دگهل باژیرئ هه دپته و مه علته کی کو مهبهست ژئ (مالتا) یا نوکه یه کو ئیک ژ تاخین باژیرئ دهوکییه، و حسینییه کو باژیرئ زاخویه، و تلله عفر و شنگار و ټه وین دی ههروهک ټه لمه قدهسی به حسنی ژئ کرین. (المقدسی، ۱۹۹۱، ۱۳۷)، و ټه ف دهقهره هه می ژلایج جوگرافی ټه سهر ب وهلاتی شامیکه بوون، له ورا د بهلگه نامه ییدا ژی هاتیه کو هه می ټه و هوزین موریدیا پیر سینئ دارانی دکرن سهر ب دهقرا شامی ټه نه. و ټه ف ژلایج جوگرافی ټه بو باژیرئ دارا ژی دروسته، له ورا دور نابین کو پاشناق دارانی هه ر ژ نافی ټه فی باژیری (ټانکو دارا) هاتیبیت، و تشتی مه پشتراستر دکت ټه وه کو نافی چ جهین دی ب فی نافی یان نزیکی وی د پهرتووکیین باژیرناسین موسلماناندا نه هاتیه.

**”ټه ف بهلگه یه دگهل
چهند بهلگه یه کین دی د چوراچووقی
گووتاره کیدا بناقونیشانی (بهلاقوکا پیر
سینی بهحری یئ دارانی) ل ساللا ۲۰۲۰ ل
زانکویا کامبریچ ل بهریتانیا هاتیه بهلاقکرن“**

۳. کهسایه تیبیا عه‌دی کورئ موسافری:

دژنده‌راندا پیزانینین مشه ل سهر کهسایه تیبیا شیخ عه‌دی کورئ موسافری بدهست دکه‌فن، و پهرتووکین (معجم البلدان) یا یاقوت ته‌لحه‌مه‌وی و (الکامل فی التاریخ) یا ئیب‌نولئه‌سیر (مرن: ۶۳۰مش/۲۳۳از) ژ چاقکانین پيشیینه کو به‌حسئ عه‌دی کورئ موسافری کربن، یاقوتئ حه‌مه‌وی ل دهمئ پیناسه‌کرنا (لیلس) دبئیت: گونده‌کئ چیاپیه و سهر ب ده‌قهرئین روزه‌لاتا مووسلیقه‌یه، و شیخئ کوردان و ئیمامئ وان شیخ عه‌دی کورئ موسافری شافعی و زاروکین وی ژ قئ گوندینه». (یاقوت الحموی، ۱۹۹۵، ۲۸/۵).

لئ ئیب‌نولئه‌سیری د روودانین سالا ۵۵۷مش/۱۱۶۲از به‌حسئ مرنا شیخ عه‌دی کورئ موسافری کریه و دبئیت: دئه قئ سالیئا و د مه‌ها موحه‌رهم شیخ عه‌دی کورئ موسافری مر، ئەو زاهدک بوو ل وه‌لاتئ هه‌کاری یا سهر ب مووسلفه‌ ئاکنجی ببوو، و ئەسلی وی ژ شامئ و ژ باژیرئ به‌عله‌به‌که، قیجا ژ ویرئ هاتبوو مووسلی و خه‌لکئ (سه‌واد) و چیاپین وی ده‌قهرئ بدووف وی که‌فتب‌وون، و گوهداریا وی دکرن و وان هزره‌کا باش ل سهر وی هه‌بوو، و ئەو زیده بناقوده‌نگه» (ابن الاثیر، ۲۰۰۶، ۴۵۹/۹).

پشتی ئەوان پهرتووکا (تاریخ اربل) یا ئیبین موسته‌وفی (مرن: ۶۳۷مش/۲۴۰از) دهئیت ئەوئ دیار کری کو شیخ عه‌دی ل سالا ۵۵۵مش/۱۱۶۰از مریه، و ئەوی به‌حسئ بابوکالین شیخ عه‌دی ب قئ ره‌نگی کریه: عه‌دی کورئ موسافر کورئ ئیسماعیل کورئ مووسا کورئ مه‌روان کورئ حه‌سه‌ن کورئ مه‌روان، هندهک ژ مروقین وی دوونده‌ها وی ب قئ ره‌نگی بو من گوتینه». (ابن المستوفی، ۱۹۸۰، ۱۱۶/۱).

ئیبین موسته‌وفی وه‌ک گرنگترین ژیدهر ل سهر ژیا‌نا شیخ عه‌دی دهئیته لقه‌له‌مدان چونکه ئەو ب خوه دیدار دگه‌ل عه‌دی کورئ ئەبی لبه‌ره‌کات کورئ سه‌خر کورئ موسافری، کو برزاین شیخ عه‌دی کورئ موسافریه، کریه و دیارکریه کو ئەوی بو من به‌حسئ جهئ ژدایکبونا شیخ عه‌دی و سالا مرنا وی کریه، ئیبین موسته‌وفی سه‌باره‌ت

ئەقی بابەتی دبئیت: ئەوی گوتە من کو شیخ عه‌دین مه‌زن ل وه‌لاتئ شامئ و ل جهه‌کئ کو دبئینئ (شوف الأکراد) و ب شیوه‌یه‌کئ دی دبئینئ (بیت فار) هاتیه دونیایئ و ئەو ل سالا ۵۵۵ مریه و ناقئ وی عه‌دیه و کورئ موسافریه...» (ابن المستوفی، ۱۹۸۰، ۱۱۶/۱)..

هه‌روه‌سا ئیبین موسته‌وفی چاف ب حه‌سه‌ن کورئ عه‌دی کورئ ئەبی لبه‌ره‌کات که‌فتیه، ئەوژئ دهمئ حه‌سه‌نی سه‌ره‌دانا باژیرئ هه‌ولیرئ کری، و دهمئ ئەم به‌حسئ شیخ حه‌سه‌نی دکه‌ین دئ صوحبه‌تا ئیبین موسته‌وفی ژئ قه‌گیرین.

ژلایه‌کئ دیفه، ئین فضل الله ئەل‌عومهری (مرن: ۷۴۹مش/۲۳۹از) دوونده‌ها شیخ عه‌دی بو موعاویه‌ی کورئ ئەبی سوفیان قه‌دگه‌رینیت دهمئ دبئیت: عه‌دی کورئ موسافر کورئ ئیسماعیل کورئ مووسا کورئ مه‌روان کورئ حه‌سه‌ن کورئ مه‌روان هه‌کاری ژ دوونده‌ها موعاویه‌ی کورئ ئەبی سوفیانی». (ابن فضل الله العمري، ۱۴۲۳هـ، ۱۸۱/۸).

ژلایئ خوه‌قه هه‌ر ئیک ژ ئیبین وه‌ردی (مرن: ۷۴۹مش/۳۴۹از) و مه‌قریزی (مرن: ۸۴۵مش/۴۴۲از) شیخ عه‌دی بو نفشئ مه‌روان کورئ حه‌که‌می قه‌دگه‌رین، ئەوژئ: عه‌دی کورئ موسافر کورئ ئیسماعیل کورئ مووسا کورئ مه‌روان کورئ حه‌سه‌ن کورئ مه‌روان کورئ حه‌که‌م کورئ مه‌روان». (ابن الوردی، ۱۹۹۶، ۲۰۶؛ المقریزی، د/ت، ۳۶۱/۵). ژقئ چهندئ دهئیته زانین کو میژوونفیس ل سهر نفشئ شیخ عه‌دی هه‌قرا نین.

”تشتئ بالکیش ئەوه کو د به‌لگه‌یئ دا دوو پیتین عه‌جه‌می هاتینه ئەوژئ (ق) و (پ) دهمئ به‌حسئ هوزین (به‌هراقان)، (پپیکان)، (پپقان) و (پلاشوان) دکه‌ت”

ئىبن خەلەكان (مرن: ٦٨١مش/٢٨٣ز) دىيىت كۆ
 بوونا شىخ عەدى ل گوندەكئ بوو ب نائفى (بىت فار) كۆ
 سەر ب بەعلەبەك قەيە، و ئەو مالا ئەو تىدا ژدايكبووى
 نوكة مەزارەكە كۆ خەلك سەرەدانا وئ دكەن، شىخ ل سالا
 ٥٥٧ و ھندەك دىيىژن ل ٥٥٥ ل وەلاتئ ھەكارى مريە و ھەر
 ل تەكەيەيا خوە ھاتىە قەشارتن، و ل دەف خەلكئ وئيرئ
 گورئ شىخ عەدى ژ وان مەزارانە كۆ ب تليين دەستان دەھينە
 ھژمارتن و خەلك سەرەدانا وئ دكەن، و نەقيين وى ھەتا
 نوكة ل جھئ وى ب ئايين و رەسمين وى رادين و ل سەر دەوسا
 وى دچن، و خەلك ئى ھەر وەك سەر دەمئ شىخ عەدى
 باوھريەكا جوان و ريزەكا مەزن ل وان دگرن، (ابن خلكان،
 ١٩٠٠، ٣/٢٥٤). ھەروسا ئين كەثير (مرن: ٧٧٤مش/٣٧٣ز)
 ديار كرىە كۆ ئەسلى وى ژ دەقەرئين روژئاقايئ ديمەشقى
 يە و ژ گوندئ بىت فارە. (ابن كثير، ١٩٨٦، ١٢/٢٤٣).

ھەروسا ژئدەر ل سەر سالا مرنا ئەوى كوك نينن، و
 ل سەر سئ كومان دابەش بوويئە:

أ. ئەو ل سالا ٥٥٥مش/١١٦٠از مريە و ئەقە گوتنا ئين
 موستەھوفى(١٩٨٠، ١/١١٦) و يافعى(١٩٩٧، ٣/٢٣٩) و ئين
 كەثيريە(١٩٨٦، ٦/٣٠٠).

ب. ئەو ل سالا ٥٥٧مش/١١٦٢از مريە. ئين ئەسیر(٢٠٠٦، ٩/
 ٤٥٩)، ئين خەلەكان، (١٩٠٠، ٣/٢٥٤)دەھەبى(٢٠٠٣، ١٢/١٢٨)،
 ئين وەردى(١٩٩٦، ٢/٦٣)، ئين فضل اللہ ئەلەومەرى(١٤٢٣ھ،
 ١٨٣/٨)، مەقرىزى(١٤١٨ھ / ٣١٥/٤)، زەرگولى(٢٠٠٢، ٤/٢٢١).

ج. ئەو ل سالا ٥٥٨مش/١١٦٣از مريە. ئين تەغرى بەردى(د/ت،
 ٣٦١/٥)، شەعرانى(١٣١٥ھ، ١/١١٨)، كەحقالە(د/ت، ٦/٢٧٥).

دبىت سالا ٥٥٧مش/١١٦٢از سالا مرنا شىخ عەدى بىت
 چونكە پىرانيا ژئدەرەن داکوكى ل سەر كرىە، لئ ژ بلى قئ مە ج
 تىتئ دى دەستدا نينە كۆ بوچوونا خوە پئ بسەپينين.

سەبارەت ژدايكبوونا وئ؛ ژئدەرەن چ تىت ل سەر
 نەگوتىە ژبلى زەرگولى ئەوئ دياركرى كۆ شىخ عەدى
 ل سالا ٤٦٧مش/١٠٧٥از ھاتىە دونيايئ (الزركلى، ٢٠٠٢،
 ٤/٢٢١)، و دبىت ئەقە ژلايئ زەرگولى قە ھاتبىتە تەخمين
 كرن، چونكە ھندەك ژئدەرەن ديار كرىە كۆ شىخى ٩٠
 سال تەمەن برىە، و دەمئ ل بىرا خوە بينين كۆ شىخ
 ل سالا ٥٥٧مش/١١٦٢از مريە ھىنگئ ديار دبىت كۆ ٩٠ سال
 ئەنجامئ ژئيرنا قئ ھژمارئىە ژ ھژمارا ٥٥٧ يىە.

سەبارەت تەمەنئ شىخى ژى سئ بوچوون ھەنە؛ ئەوژى:

أ. ئەو ٧٠ سالا ژيايە. (ابن كثير، ١٩٨٦، ١٢، ٢٤٣).

ب. ئەوى ٨٠ سال تەمەن برىە. و دەھەبى د سئ پەرتووكين خوەدا
 بەحس كرىە. (١٩٩٣، ٣٨/٢٣١)، (٢٠٠٣، ١٢/١٢٨)، (١٩٨٥، ٢٠/٣٤٢).

ج. ئەو ٩٠ سالان ژيايە. ابن خلكان (ابن خلكان، ١٩٠٠، ٣/٢٥٥)
 (الذھبي، د/ت، ٣/٢٨)، (١٩٩٣، ٣٨/٢٣٣)، (٢٠٠٣، ١٢/١٢٨)،
 (١٩٨٥، ٢٠/٣٤٤)، (ابن فضل اللہ العمري، ١٤٢٣ھ، ٨/١٨٤)،
 (الصفدي، ٢٠٠٠، ١٩/٣٥٣)، (المقرىزي، ١٩٩٧، ٦/٣٦٩)، (ابن
 العماد الحنبلي، ١٩٨٦، ٦/٣٠٠) و ھەروسەك ديار ئەف بوچوونا
 دووماھيئ- كۆ يا زەرگولى يە- ژ ھەميا بسەنگتەرە، چونكە
 پتريا ژئدەرەن داکوكى ل سەر كرىە.

«پاشى شىخ عەدى ھاتە بەغدادئ و ل وئيرئ
 دگەل ھندەك ژ شىخان كۆمبوو، پاشى خوە ژ خەلكى
 قەدەر كۆ و ل جھەكئ قارئ ژ خەلكى ل چيايئ ھەكارى
 تەكەيەيەك دانا، و خەلكئ وئ دەقەرئ باوھريەكا زئدە
 دانئ، ھەتا ھندەك ژ وان دەر بارەكى وى (غلو) يەكا كرىت
 كرن، و ھندەكا ئەو بو خوە كرىە خودا يان شرىكئ خوداى!
 و ئەف باوھريا فەھيت بوو ئەگەر كۆ ب ئىكجارى ژ دىنى
 دەر كەفن،» (ابن كثير، ١٩٨٦، ١٢/٢٤٣).

ژیدهران ب شیوه‌یین جوراوجور وهسفا شیخ عه‌دی کرینه، ژ وان:

• ئیین خه‌له‌کان دبیزیت: به‌نیی چاک یی بناقوده‌نگ، ئه‌وئ طائفه‌یا عه‌ده‌ویان ناقتی خوه ژ وی وه‌رگرتی، ناقتی وی ل هه‌می کوژییان به‌لاق بوو و خه‌له‌کی زیده بدووف کهفتن». (ابن خلکان، ۱۹۰۰، ۲۵۴/۳).

• ده‌ه‌بی فان وه‌سفا بوی دبیزیت: ده‌رویشی قوطبی شیخان، به‌ره‌که‌تا سه‌رده‌می خوه، خودانی ئه‌حوال و که‌راماتان». (د/ت، ۲۸/۳)، و د پهرتووکا (سیر أعلام النبلاء) دا دبیزیت: شیخ، پیشه‌وا، چاک، چاقلیکه‌ر و زاهدی سه‌رده‌می خوه بوو». و د پهرتووکا (تاریخ الإسلام) سه‌باره‌ت شیخی دبیزیت: «ئهو فی‌رکه‌ری خی‌ری بوو، شیره‌تکه‌ر، شه‌ریعه‌تزان، و د بجه‌ئینانا فه‌رمانیین خودیدا یی توند بوو، د درپیا خودیدا هم ژ لومه‌یین لومه‌که‌ران نه‌دخوار». (۱۹۹۳، ۲۳۱/۳۸).

• ئیین فضل الله العمري دبیزیت: ناقوده‌نگی وی ل هه‌می جهان به‌لاق بوو، و خه‌له‌که‌کی زیده بدووف کهفتن، نوکه دبیزنی تائفه‌یا عه‌ده‌ویان، و باوه‌ریا وان بو وی گه‌هسته وی راده‌ی کو گورئ وی کرنه قبیله‌یا خوه». (ابن فضل الله العمري، ۱۴۲۳هـ / ۱۸۲/۸).

• یافعی دبیزیت: شیخی مه‌زن و وه‌لیی بناقوده‌نگ ، خودانی فه‌تا ظاهر و به‌ختی بی تخووب، و زانیین و رازان، و که‌رامه‌ت و روناهیی، مه‌قامیین بلند و ده‌ستفهره‌یا به‌رز، نه‌فه‌سیین راستگو و نیشانیین قه‌بر، عه‌دی کورئ موسافری شامی یی هه‌کاری یی زاهد... ناقتی وی د وه‌لاتاندا گه‌ریا بوو، و خه‌له‌که‌کی مه‌زن ل سه‌ر ری‌کا وی چوون، و باوه‌ریا خوه بو وی مه‌زن کرن، پاشی خوه ژ خه‌له‌کی قه‌فه‌تانند و چوو چپایی هه‌کاری یا سه‌ر ب مووسلیقه، و ل وی‌ری ته‌کیه‌یه‌ک ئا‌فا کر، قیجا خه‌له‌کی وی ده‌قهرئ ب به‌رفره‌هی به‌ریخوه دانئ، و گورئ وی مه‌زاریین ری‌زا ئیکیه و ژ وان مه‌شه‌دانه کو خه‌لک قه‌ست دکه‌نی». (الیافعی، ۱۹۹۷، ۲۳۹/۳).

• ئیین ته‌غری به‌ردی دبیزیت کو ئهو: فه‌قیه‌کی زانا و عابده‌کی زمان پاک و خوه‌قه‌گرتی بوو، سه‌ره‌رای کوباری و سه‌نگا خوه لی خودانی ره‌وشته‌کی جوان بوو، ئهو ئیک ژ مه‌زنتریین شیخیین طه‌ریقه‌تییه و ئیک ژ زانایی ئاشکه‌راهه، د عیاده‌تیدا رییه‌کا ب زه‌مه‌ت و سه‌خت هه‌لبزرتبوو. موحیه‌ددین عه‌بدولقادرئ قوطب بیرا خه‌له‌کی ل وی دئینا و په‌سنا وی دکر، و دبوو شاهد بو ده‌سته‌هلانا وی (مه‌به‌ستا وی ل سه‌ر وه‌لیان)، و دگوت: ئه‌گه‌ر پیغه‌مه‌راتی ب په‌رستن و عیاده‌تی بده‌ست هاتبایه دا شیخ عه‌دیی کورئ موسافری بده‌سته‌ ئینیت» (د/ت، ۳۶۱/۵-۳۶۲).

شیخ عه‌دی (خودئ ژئ رازی بیت) ب چه‌ندین ناسناق و نه‌قلناقان ده‌اته نیاسین، ژ ئه‌وان:

۱. شیخ الأکراد (شیخی کوردان) (یاقوت الحموي، ۱۹۹۵، ۲۸/۵).
۲. الشَّيْخُ شَرَفُ الدِّينِ أَبُو الْفَضَائِلِ (ابن الوردی، ۱۹۹۶، ۶۵/۲؛ ابن تغری بردی، د/ت، ۳۶۱/۵).
۳. الشَّيْخُ، الإِمَامُ، الصَّالِحُ، الْقُدْوَةُ (الذهبي، ۱۹۸۵، ۳۴۲/۲).
۴. الْوَلِيُّ الْمَشْهُورُ أَبُو الْمَقَاحِرِ (الزبيدي، د/ت، ۴۴۱/۱۴).
- ۵.

ئه‌فه، وژیدهر دیار دکهن کو میرئ هه‌لوپئری موزه‌فه‌رده‌ددین گوگبوری دگوت: « من شیخ عه‌دیی کورئ موسافری دیت، ئهو شیخی ملله‌ته‌کی بوو، ره‌نگی وی ئه‌سمه‌ر بوو، و ب قه‌نجی به‌حسئ وی ده‌اته کرن». (ابن خلکان، ۱۹۰۰، ۲۵۴/۳-۲۵۵؛ الذهبي، ۱۹۹۵، ۳۴۴/۲۰؛ ابن فضل الله العمري، ۱۴۲۳هـ، ۱۸۴/۸).

شیخ عه‌دی ل باژیری مه‌دینه ئاکنجی بیوو، و دبیزن ئهو چوار سالان (مجاور) بوو (الزکلی، ۲۰۰۲، ۲۲۱/۴؛ کحاله، د/ت، ۲۷۵/۶)، و مه‌به‌ستا وان ل ته‌نشست مه‌زاری پیغه‌مه‌بری (سلاف ل سه‌ر بن) روودنشست و خزمه‌تا وی دکر.

ل بهغداد شيخ عدى ههقالينيا شەش ژ زاناين سەردهمى خوه کربوو، ئەوژى هەر ئیک ژ: شيخ عقیلی موبجی، شيخ حممادی دهباس، ئەبو نهجیبی سەرهرهردی، عبدولقادرئ گهیلانی، ئەبولوهفایئ حهلوانی و ئەبو محمەدی شەنبەکی(ابن العماد الحنبلي، ۱۹۸۶، ۳۰۰/۶)، ههرديسان ل بهغداد ههقالینی دگهل شيخ ئەحمەدی کورئ ريفاعی ههبوو- ههروهک ئیبن وهردی دبیژیت (ابن الوردی، ۱۹۹۶، ۶۴/۲).

ئین وهردی دبیژیت: شيخ عدى دهمی ل بهغداد گوته شيخ عبدولقادرئ گهیلانی: شیرتهکی ل من بکه، ئەو گوت: ئەز شیرتهی ب کیتابا خودی و سوننهتی ل ته دکهم(ابن الوردی، ۱۹۹۶، ۶۰/۲). و ژ فان ههمی بهلگهیان دهیته زانین کو شيخ عدى زهلامهکی موسلمان و زانایهکی چاک بوو، ئەو خودان کهرامات بوو و پیگهههکی بلند دناق موسلمانان- نهخاسمه موریدین خوهدا ههبوو.

■ ژ بهرهمین ئەوی:

۱. اعتقاد اهل السنة والجماعة (كحالة، د/ت، ۲۷۵/۶).
۲. وصايا (كحالة، د/ت، ۲۷۵/۶).

پشتی مرنا شيخ عدى ئەو ل تهکیهیا خوه هاته قهشارتن، و طائیفهیا بناقئ عدهوی ل خزمهتا مهزارئ وی کومبوون، و ژمارا وان زیده بوو، و ئەو (مهزاره) کرنه رووگهها نقیژین خوه، و ئەو قووتئ بو ئاخرهتی ههلدگرن، قیجا گورئ وی بوو ئیک ژ مهزارین بناقودهنگ و مهشهدهک کو ههمی قهست دکهنئ، ژهر زیدههیا دووکهفتیین وی و ناقئ وی کو ل ههمی وهلاتان گهپابوو. و ههفسوزین وی د تهکیهیا ویدا و ل دهف گورئ وی کوم دبن و ل دويف دهوس و دروشمین وی دچن، و ههتا نوکه خهلکن ههمان باوهریا جوان و ریژگرتنا مهزن ب وان ههیه، و ب بورینا دهمی دووکهفتیین وی (غلو) کرن، ههتا گوتن کو ئەفه شيخ عهدیئ کورئ موسافریه کو رزقئ وان ددهت، و ب ئاشکرا گوتن کو ئەو رزقئ ژ دهف شيخ عدى بو مه نههیت مه نهقیئت! و شيخ عدى دگهل خودئ تعالا روونشتیه - وهک ئەو دبیژن- و دگهل وی نان و پیقاز خواریه، و نقیژین فهرض د شهف و روزاندا هیلان و گوتن کو شيخ عدى

ل جهی مه نقیژ کرینه. (المقریزی، ۱۹۹۷، ۳۷۰/۶). پهرتووکا (تاریخ اربل) یا ئیبن مستهوفی (مرن: ۶۳۷مش/۱۲۴۰ز) وهک ژیدهرئ سهرهکیئ نیاسینا شيخ حهسهنئ کورئ کورئ عدى دهیته لقهلهمدان، و گرنگیا قئ پهرتووکی ژ ههقهدهمیا وی بو روودانان و دیدارا وی دگهل حهسهنئ کورئ عدى و بابی وی عدى کورئ ئەبی بهرهکاتی دهیت.

ئین مستهوفی ب قی رنگی بهحسئ ژیاننامهیا شيخ حهسهنئ دکهت: «ئهو شيخ حهسهن کورئ عدى کورئ ئەبی بهرهکات کورئ صخر کورئ موسافر کورئ ئیسماعیل کورئ مووسایه، و رهقشتا وی ههمان رهقشتا شيخ عهدیئ مهزنه. گوته من کو ئەو ل گوندهکی ب ناقئ (لالش) هاتیه دونیایی، ئەفه ئیکه ژ گوندین ههکاری یا سهر ب مووسلیقه، ل سالا ۵۹۲مش. ئەو ل رهمهزانا سالا ۶۲۷ هاتبوو ههولیرئ ژهر روودانهکی کو دگهل ههقالین وی چیبوو، و دهاته گوتن کو وان (ئانکو ههقهزینئ شيخ حهسهنئ) ههستیین شیخی چاک ئەبی ئەحمەد عهبدوللاه کورئ حهسهن کورئ موتهننا یئ بهرنیاس ب (ئین حهدداد) ژ گورئ وی ئینابوونهدهر و سوتاند بوون، ههروهسا ئەوان گورئ وی بخوه ژی تیکدابوو، و هندهک کارین دی ژی کربوون کو مروف شهرم دکهت بیژیت! و دهمی هیشتا ئەبی ئەحمەد دژیانیدا هندهک ههقپکی و بهرئیکهفتن دناقههرا وی و دووکهفتیین شيخ حهسهنیدا پهیدا بوون، و جارهکی ل سهردهمی حوکمی ئەبی مهنصور قایماز کورئ عهبدوللاهی ئەوان ب سهر شيخ ئەحمەدی دا گرتبوو و ب گرانی بریندار کربوو، قیجا والین ناقهاتی هندهک ژ وان گرتبوون و ئەو ب ئەدهب ئیخستبوون. و زانایان چهندين پرسیار سهبارهت گوتن و کریار و باوهریین وان دابوونه شیخی ئیمام ئەبی حامد کورئ محمەد کورئ یوونسئ، قیجا وی فهتوایهکا ههژی کریارین وان دابوو، لهورا ئەبولفهضائل لوئوء کورئ عهبدوللاهی ئەتابهکی ئەو بو مووسلی قهخواندن، قیجا ئەو د کومهکا مهزن ژ پهیا و سوواران هاتن، ئینا میری ئەو تشت ژ وان ستانندن و گوته وان: عبادهتی خوه ل گری (التوبه) بکهن و نیژیکی تهکیهیا شيخ عدى نهبن، و تهکیه دگهل ههر تشتهکی دگهلدا تهسلیمی ئەحمەدی کورئ ئەبی بهرهکاتی کر، و نوکه ئەو ل ویریه». (ابن المستوفی، ۱۹۸۰، ۱۱۶/۱-۱۱۷).

هەر وهك ژ شیوهی فیهگیرانا ئیبن مستهوفی دهیته زانین دهمن دبیژیت: **گوته من ئهول گوندهکی ب ناخی لالش هاتیه دونیایی**» کو ئهوی چاف ب شیخ حهسهنی کهفتیه، و وی پیزانینن خوه سهبارت جه و دهمن ژدایکبوونا وی ژ زاری وی بخوه وهگرتهیه، ئهوژی سالا ۵۹۲مش/۱۱۹۶ز یه، ئهقه ژی دهمن شیخ حهسهن کورئ عهدیئ دووئ سهرهانا باژیرئ ههولیرئ کری.

ئیین مستهوفی ب بهرفرهتر پیزانینان سهبارت هاتنا شیخ حهسهن کورئ عهدیئ دووئ بو ههولیرئ ددهته مه دهمن دبیژیت: **بابئ محهمه دی (مه بهستا وی شیخ حهسهنه) د دهکیئن نیقا رهمه زانی هاته ههولیرئ، و چند روژه کان ل گومبهدا ئه بولفته تح ئه حمده کورئ موباره کی ئهوا ل دهف مزگه فتا کهفن ئافاکری ئاکنجی بوو، پاشی ئه بوسه عید گوگبوری کورئ عهلی هندهک خهرجی بو هنارتن و فه رمان لیکر کو ژ ویرئ بچیت، قیجا ئهول روزا شه نبین ۱۱ هه یقا رهمه زانا سالا ۶۲۷مش ژ ههولیرئ ده رکهفت. ئه و گهنجهکی خودان دیمه کن جوان بوو، دناق ریھین ویدا هندهک پنی هه بوون، ئه و کهسه کی ب توره بوو و تیکه لیا وی یا خوهش بوو».** (ابن المستوفی، ۱۹۸۰، ۱۱۷/۱).

پشتی شیخ حهسهن هاتیه ههولیرئ چند روژه کان ل ویرئ ما، ئهقه ل سالا ۶۲۷مش/۱۲۳۰ز بوو، و والین ههولیرئ موزه فه ره ددین گوگبوری هندهک پاره ژ بو خهرجیین وی هنارتبوون، ههروهک دیار گوگبوری ب هاتنا شیخی بو ههولیرئ خوشحال نه بوو، لهورا فه رمان ل شیخی کر کو بو ده مکن درپژ ل باژیریدا نه مینیت و ژ ویرئ بچیت، لهورا شیخ حهسهن ل روزا ۱۱ رهمه زانی ژ باژیری ده رکهفت، و هینگن ته مهنئ وی (۲۵) سال بوون، ئانکو هیشتا گهنج و ددهستیپکا ته مهنئ خوهدا بوو، لهورا ئیین مستهوفی ده می ئه و دیتی گوته که ئه و گهنجه کن جوان بوو، ههروه سا ئیین مستهوفی هندهک مالکین ههله بستان ژ شیخی وه گرتهینه کو ل قیرئ دهلیقه نینه ئه م به حس بکهین.

هەر دناق وان پیزانینن ئیین مستهوفی، ده رباره ی شیخ حهسهنی به حس کرین، دهقن وی فهتواین ئهوا سهبارت بابه تی (نقطه، شکل، وأعشار) دناق قورتانا پیروزدا دهیته دیتن، و ل قیرئ دئ پارچه یه کی ژ دهقن وی فهتواین دانینه بهر دیتنا خوانده قانان.

ئیین مستهوفی دبیژیت کو ئهقه دهقن پرسیار فهتوایی یه: **بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين، پرسیار ژ مهولانا (حُجَّةُ الْإِسْلَام، عَلَمُ الشَّرِيعَةِ، مُفْتِي الْفِرَقِ، سَيِّدُ الْعُلَمَاءِ)** عیما ده ددین محهمه د کورئ یوونسی (رهحه تا خودئ لیبیت و گیانی وی پاک بیت و گورئ وی ته زی بیت) سهبارت (نقطه، شکل و أعشار) ان هاته کرن، و ئه ر ئه وین باوه ری ب قان هه بیت کافر ن یان نه؟ ده رسف دا رهحه تی گوت؛ به رسف: ئهف گومراییه که کو به لاف بوویه و هزره کا گهنیه کو پهیدا بوویه، قیجا لهعنه تا خودئ ل وی بیت یئ ئیکه م جار داهینای و غهزه با خودئ ل وی بیت یئ ئه و چیکری، ئه و تشته که کو زیانا وی مه زنه و خه رابیا وی قه گره، لهورا گه لهک ژ خه لکی ساده ژ عه قلسک و هه بله یان پئ ریبه رزه بووینه، قیجا دربن ئه و ل ئیسلام و ئیمانئ ددهت ژ دربن بوتپه ره ست و خاچپه رستان مه زنتره».

(ابن المستوفی، ۱۹۸۰، ۱۱۹/۱-۱۲۱).

ژلایئ خوهقه دهه بی د دوو په رتووکیئن خوهدا (سیر اعلام النبلاء) و (تاریخ الاسلام) دا به حسئ شیخ حهسهنی دکهت، و ئه و ب چه ندین ناسناف و نه قلناقان دایه دیارکرن ژ وان:

تاج العارفین، شیخ الأکراد (الذهبي، ۲۰۰۶، ۴۰۷/۱۶). تاج الدین، العارف، شمس الدین (الذهبي، ۱۹۹۳، ۲۴۷/۴۷).

ومادهم ئەف هەمی ۲۸ ھوزە ژى ھەرۆك بەلگە
دبئزیت: ژ موریڊین ئەفئ ریبازى بوون ھینگى چیدبیت
ئەوان پشكدارى د وى لەشكەرىدا ژى كربت ئەوئ ژلاين
ئەفئ قوتابخانەپيشە دەهاتنە بەرھەفكرن.

۵. ناقتن ئەوان ھوزین د ئەفئ بەلگەپیدا ھاتین:

دبەلگەپیدا ناقتى ۲۸ ھوزان ھاتیە كو ئەو ژ موریڊین
طەریقەتە عەدەوى، نەخاسمە پیر سینى دارانى، بوون. و ئەو
بەلگە ژى ب قى رەنگى د بەلگەپیدا ھاتینە ریزكرن:

۱. ھوزا رشان
۲. ھوزا جوانكان
۳. ھوزا ئاقونسیان
۴. ھوزا ستوركەن
۵. سەرجمەن ھوزین شكاکان
۶. سەرجمەن ھوزین مەھمدان
۷. ھوزا بەھراخان
۸. ھوزا مەمسوران
۹. ھوزا رەجەبان
۱۰. ھوزا خالتان
۱۱. مەمكەن Memikan
۱۲. بیدیان
۱۳. پسیان
۱۴. ھوزا بوتەھران
۱۵. ھوزا پىپكان
۱۶. ھوزا بلان
۱۷. ھوزا پىفان
۱۸. ھوزا پلاشوان
۱۹. ھوزا دەفنان
۲۰. ھوزا رەشكان
۲۱. ھوزا كیشكان
۲۲. ھوزا ھەقندكان
۲۳. ھوزا ھورسیان (یان ھورسیان)
۲۴. ھوزا ھوربانان
۲۵. سەرجمەن ھوزین داسنان
۲۶. ھەمی (شكاکان)
۲۷. ھوزین دملان
۲۸. مووسرەشان

ئەگەر ئەم بەراوردەكی دناقبەرا دەمى پەیدا بوونا
شان گھورپینان و دەمى نقیسینا بەلگەنامەیا خوە بکەین
دئ بینین كو بەلگەنامە ل سالا ۶۰۴مش/۱۲۰۸از ھاتیە
نقیسین، ئانكو ئەف بەلگەپە بەرى پەیدا بوونا شان گھورپین
و روودانین نەرینى و (سەرداچوونانە) ئەوین د ریبازا
عەدەویدا پەیدا بووین، وەكى: بئ دینی و ھزرا (حلول) و
(اتحاد)، چونكە ل دەمى نقیسینا ئەفئ بەلگەپە تەمەنى
شیخ ھەسەنى بنتى ۱۲ سال بوون، ئانكو ھیزتا زاروك
بوو. چونكە ئەو ل سالا ۵۹۲مش/۱۹۶از ھاتبوو دونیایی-
ھەرۆك شیخ ھەسەنى ب خوە بو ئین مستەوفى گوتى،
لەورا ل قیرە پرسیارەك خوە ئاراستە دكەت: ئەرئ زاروكەكی
۱۲ سالی دشیت دەستخەتەكا ھوسا نقیسیت؟.

۴. قوتابخانەیا صوفى یا عەدەوى و لقتن ئەوئ:

قوتابخانە عەدەوى ل سەر دەستى شیخ عەدى كورئ
موسافریقە ل چیاپین ھەكارى (بەھدینانا نوکە) ھاتیە
دانان، و دەرچووین وئ ژ ھوزین كوردین ھەكارى و رەوادى
بوون، ھەرۆسا كومەكا سەركرەسىین لەشكەرى و میرین
ئەيووبیان و لەشكەرى وان ژ دووكەفتین ئەفئ ریبازى بوون،
و ل بەراھیا ھەمیا سولتان صەلاھەددینئ ئەيووبى كو ژ
كوردین رەوادى بوو، كو ھوزەكا مەزن یا سەر ب ئازەربەيجانپە
بوو، و بابئ وى شادى دگەل ھەردوو كورین خوە ئەسەددین
شیركو و نەجمەددین ئەيووب ژ قى جەھى بەرەف بەغداد
ھاتبوون، و ژ وپرى ھاتبوونە باژپرى تەكریت و ھەر ل قى
باژپرى شادى مر و نەقیئ وى صەلاھەددین ھاتبوو دونیایی،
پاشى چ پینەچوو ھەردوو برا ژ تەكریتئ چوونە خومەتا
عیمادەددینئ زەنگى. لئ كوردین ھەكارى ل پاشەرۆژئ بوونە
میرین لەشكەرى صەلاھەددینئ، و ژ بناقودەنگترینئ وان میر
مەشطوبئ ھەكارى ئەوئ بلندترین پایە دناق سەركرەپین
صەلاھەددینئ وەرگرتى و بناقتى (میرئ مەزن) دەھتە
نیاسین، ئەو ل باژپرى قودسئ ل سالا ۵۸۸مش/۱۱۹۲از مریە،
و (القاضى الفاضل) دەربارەى مرنا وى دبئزیت: ب مرنا وى
ستوونا مللەتئ وى ھەلوەشیا، ئەفە بریارا زەمانیبە وکەس
نەشیت لەومئ لیبكەت»، (الصلابى، ۲۰۰۷، ۴۱۷).

و (مووس رهشان) دووباره بوويه. دبیت هغه
 ئاماژه بیت کو هغه هوزه نهمهزن بوون،
 یان ژی دبیت مالبات یان ئووجاخهک بن کو
 نهگههشتبته وی ئاستی کو بیژنی هوز، و دبیت
 هر پینج هوز ژی بن لی چ ددهستی مهدا
 نینه کو هم گوتنا خوه پی سهلمینین.

ب شیوهیهکی گشتی هغه هوزین دقې دهستنقیسیدا
 هاتین و وه موریدین پیر سینج دارانی داینه نیاسین د
 دهمنج نوکه دا ههمی یان پتیریا وان موسلمانن، و فهکولینا
 ازانکویا کامبریج ژی ئاماژه ب قی چندی دایه (Pirbari et al, 2020, 22). و هغه ئاماژهیهکا روهنه کو هغه بهلگهیه
 پهیوهسته ب ئیک ژ شیخین طهریقته عدهوی و موریدین
 وی ژ هوزین کوردان.

ئیک ژ تیبنینین دی سهبارت هوزین دقې بهلگهیندا
 هاتین هوه کو هوزا (مووسا رهش) هوا ب ناقی (مووس
 رهشان) د بهلگهیندا هاتی ههتا نوکه ل هردی خوه یی
 رهسن دژیت کو کنارین روژئاقایی روبرای دیجلهیه (باژیرکن
 زومار- مووسل یا نوکه). سهبارت هوزین دی هندک ژ وان
 ل شنگاری و هندک ل دهشتا مووسلی و هندکین دی ل
 سوریا و تورکیا دژین.

لی تشتی هم دشین ب پشتراستی بیژین هوه کو
 هوزا مووسا رهشان ههتا نوکه ل جهی خوه یی رهسن
 دانشتینه، و هغه نیشانا وی چندی کو هوه ژ هوزین کوردی
 یین رهسهنه هوه سههرای بورینا دهمین دریز ژجهی خوه
 کوچبار نهبووینه، هغه سههرای پتر ژ ۸۰۰ سالان د رهوشا
 نالهبارا ههفرکی و مملانییا هیژین جوراوجور وهک بووهیهی،
 سهلجوقی، مهمالیک، نهیووی و داگیرکاریا مهغولان و ل
 دووماهیج هاتنا عوسمانیان و زلدهستی وان ل دهفری و ههتا
 چاریکا دووماهیی ژ سهدهی بیستی. و ههگر دیروکا دانانا
 هقی بهلگهیی بو ساللا ۶۰۴مش/۱۲۰۸ز قهگریت ئانکو
 هغه هوزه بهری ۸۱۵ سالین زابینی و ۸۴۰ سالین مشهختی
 هر ل قی جهی ههبوویه.

دهیته تیبنینکرن کو ناقین قان هوزان ب پینج
 شیوهیان هاتینه بهحس کرن:

۱. ب شیوهیی (هوز): ۱۸ جارن هغه شیوهیه
 دووباره بوویه، ههوزی:
 (هوزا رشان)، و (هوزا جوانکان)، و (هوزا ئاقونسیان)،
 و (هوزا ستورکان)، و (هوزا بههراقان)، و (هوزا مهسوران)،
 و (هوزا رهجهبان)، و (هوزا خالتان)، و (هوزا بوتهران)،
 و (هوزا پیپکان)، و (هوزا بلان)، و (هوزا پیقان)، و (هوزا
 پلاشوان)، و (هوزا دهفان)، و (هوزا رهشکان)، و (هوزا
 کیشکان)، و (هوزا ههقندکان)، و (هوزا هوربانان).

۲. ب شیوهیی (سهرجهمی هوزان): دبیت هغه
 ئاماژه بیت بو مهزنییا وان لهورا ب شیوهیی
 (سهرجهمی) هاتیه، و هغه شیوهیه سی
 جارن هاتیه: (سهرجهمی هوزین شکاکان)،
 (سهرجهمی هوزین مههمهدان) و (سهرجهمی
 هوزین داسنان). دبیت هغه ههمی یان هندک
 ژی ناقی هندک دهقران بن کو چندی هوز
 تیدا ئانجی بوون.

۳. ب شیوهیی (هندک ژ هوزین): ئانکو پهیقا
 (سهرجهمی یان ههمی) پیقه نینه، و هغه
 نیشانا وی هندی یه کو ههمی هاندامین هوان
 هوزان موریدین شیخ سینی نهبوون، و هغه
 شیوهیه بتنی بو هوزا (دملان) هاتیه.

۴. ب شیوهیی (ههمی یان پیقه) هاتیه بی پهیقا
 هوز یان هوزین، و ههگر قی چندی هم
 نزانین، و هغه شیوهیه ژی بتنی ئیک جار بو
 (ههمی شکاکان) هاتیه.

۵. ب شیوهیی ناف بتنی، بی ئینانا ناقی (هوز)
 یان (هوزین) ههتا بهری هینگی بو عهشیرتین
 دی بکار هاتی، و هغه شیوهیه پینج جارن
 ژبو هوزین (مهکان) و (بییدیان) و (پسیان)

ټه گهر ټم وهسا بدانين كو دهه سهد سالاندا ٤ بابك چيائنه، هينگي و لدويف بيردوza بهره بابان ديروكا هه بوونا هوزا **مووسا رهشان** و هه ٢٧ هوزين دي بو بهري ٣٢ بابكان قه دگه پريت.

سه بهارهت هوزان (**مووس رهشان**) كو نوكه ب (**مووسا رهشان**) دهينه نياسين، ټهف بهلگهيه كه قنترين زيدهره كو ناقئ ټهوان ب هه مان شيوهي نوكه به حس كربيت، و ټهفه زيو پتريا هوزين دي زي راسته كو هه تا سه رده مي مه ناقين خوه يين ره سه ن پاراستينه، بو نموونه: **بيديان، دملان، رهشكان و شككان** و هنده كيئن دي.

■ هندهك تيبيني دي ل سه ره بهلگه نامه يي:

ټاشكراترين تيبيني ل سه ره ټهقئ بهلگه يي ټهوه كو بهري ٨١٥ سالان هاتيه نفيسين، ټانكو ل ساللا ٦٠٤ مش/٢٠٨ز، و ټهو پشتي وه فاتا پير يان شيخ سين داراني هاتيه دانان، ټانكو ټهوي ب خوه ټهف بهلگهيه نه دانايه، چونكه لدهمه نا بهلگه يي هاتيه نفيسين كو ټهو ل ساللا ٦٠٤ مش هاتيه نفيسين و مرنا پير سيني زي هه ر ل وي ده مي بوو.

- بهلگه پشتي مرنا شيخ عه ديئ كورئ موسافري ب ٤٧ سالان هاتيه دانان، ټهفه ټه گه مرنا وي ل ساللا ٥٥٧ مش/١١٦٢ از بيت.
- بهلگه ل سه رده مي شيخ حه سه ن كورئ عه ديئ دووئ هاتيه نفيسين، و هينگي ته مه ني وي ١٢ سال بوون، ټهفه ده مي ټم بزانيين كو ټهو ل ساللا ٥٩٢ مش/١١٩٢ از هاتبوو دونيائين.
- نفيسينا بهلگه يي بو پشتي مرنا سه لاهه ددينئ ټه يووبي ب ١٥ ساللا قه دگه پريت، چونكه مرنا وي ل ساللا ٥٨٩ مش/١١٩٣ از بوو(ابن الاثير، ٢٠٠٦، ١٠/٢٢٤؛ ابن العبري، ١٩٩٢، ٢٢٣)،. له ورا دببت ټهو هوزين هه قده مي سولتان سه لاهه ددينئ پشكداري د له شكه ري ويدا و د شه ريئ وي دزي چاچپه ره ستاندا زي كربيت.
- ده مي دانانا بهلگه نامه يي بو قوناغا حوكمئ خه ليقه ټه بولعه بباس ناصرلدين للاه قه دگه ريئ، ټهقئ خه ليفه يي ٤٧ سالان دناقبه را (٥٧٥-٦٦٢ مش/ ١١٨٠-١٢٢٥ز) حوكم كر بوو(ابن الاثير،

٢٠٠٦، ٤٥١/١٠؛ السيوطي، ١٩٧٤، ٤١٣-٤٢٢)، ټانكو ده مي دانانا ټهقئ بهلگه نامه يي ٢٩ سال ز حوكمئ ټهقئ خه ليفه يي ده رباس ببوون.

- دانانا بهلگه نامه يي بو ٥٢ سالان بهري داگيركاريا مه غولان بو به غداد و ده قه ريئ دزقريت، چونكه مه غولان ل ساللا ٦٥٦ مش ١٢٥٨ز بازي ريئ به غداد ستانديوو و خيلافهت هه لوه شانديوو و دووماهيك خه ليفه يئ عه بباسي (موسه عصم بالله) كو شتبوو.
- هه مي ٢٨ هوزين دټهقئ به گه ييدا هاتين د ټه سلدا هوزين كورد و موسلمانن، و ټهفه راما نا وي چه ندييه كو طه ريقه تا صوفيا عه ده وي تا ييهت ب كوردانقه بوو، له ورا د زيده راندا ناسناقئ (شيخ كوردان) وهك ټامازه بو شيخ عه دي كورئ موسافري و شيخ حه سه ن كورئ عه ديئ دووئ هاتيه بكارئينان. و بهري نوكه ده مي قه گيرانا سه ره اتيا شيخ عه دي و شيخ حه سه ني مه ټهفه چه نده رو هن كر بوو.
- ز كي ماسيئ بهلگه نامه يي هه بوونا شاشيئ مه شقكرن و زمانيه، بو نمونه په يقين (الصلات) و (الزكات) و (الزكوت)، و يا دروست ټهوه كو ب شيوهئ (الصلاة) و (الزكاة) هاتبانه نفيسين، و سه بهارهت په يقا (الزكوت) دوور نينه مه به ستا ونقيسه ري (الزكوات) بيت، هه وه سا په يقين (قبائل) ب شيوهيئ (قبائل) هاتينه نفيسين و ټهفه زي شاشيه كا زمانيه.
- تيبيني دووماه يي ده بهاره ي ټهقئ بهلگه يي ټهوه كو ري كه فتا نفيسينا وي ل دويف سالنامه يا مشه ختي يا ټيسلامى هاتيه دانان، و ټهفه گروه يه كا دببه كو نفيسه ري وي كه سه كن موسلمان بوو، هه ره سا نفيسه ري چ ټامازه ب جورئ سالنامه يي نه دا يه ، چونكه پيشيان چ سالنامه يه كا دي زبلي يا مشه ختي نه دنياسين، و وان چ پيزانيين ل سه ر سالنامه يي دي وهك سالنامه يا زاييني- نه بوون، چونكه ټهف سالنامه يه دسه رده ميئ نيزيكا بكار هاتيه و ټهفه بهلگه يه كا دببه كو راستييا گوتنا مه دسه لمينيت.

■ زَيْدِهُر وَسَهْرُوكَانِي :

أ - زَيْدِهُرَيْن رَهْسَن

١. ابن الأثير: أبو الحسن علي بن أبي الكرم (٢٠٠٦)، الكامل في التاريخ، تحقيق: محمد يوسف الدقاق، دار الكتب العلمية، ط٤، بيروت.
٢. ابن تغري بردي، يوسف بن تغري بردي بن عبد الله الظاهري الحنفي، أبو المحاسن، جمال الدين (د/ت)، النجوم الزاهرة في ملوك مصر والقاهرة، وزارة الثقافة والإرشاد القومي، دار الكتب، مصر.
٣. ابن حوقل، محمد بن حوقل البغدادي الموصلي أبو القاسم (١٩٣٨م)، صورة الأرض، دار صادر، أفسست ليدن، بيروت.
٤. ابن خردادبة، أبو القاسم عبيد الله بن عبد الله (١٨٨٩م)، المسالك والممالك، دار صادر أفسست ليدن، بيروت.
٥. ابن خلكان: أبو العباس شمس الدين أحمد بن محمد بن إبراهيم بن أبي بكر البرمكي الإربلي (١٩٠٠م)، وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان، تحقيق: إحسان عباس، دار صادر، بيروت.
٦. الذهبي: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز (١٩٩٣م)، تاريخ الإسلام ووفيات المشاهير والأعلام، تحقيق: عمر عبد السلام التدمري، دار الكتاب العربي، ط٢، بيروت.
٧. الذهبي: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز (١٩٨٥م)، سير أعلام النبلاء، تحقيق: مجموعة من المحققين بإشراف الشيخ شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة، د/م.
٨. السيوطي: عبد الرحمن بن أبي بكر، جلال الدين (٢٠٠٤م)، تاريخ الخلفاء، تحقيق: حمدي الدمرداش، مكتبة نزار مصطفى الباز، د/م.
٩. ابن شاکر الکتبي، محمد بن شاکر بن أحمد بن عبد الرحمن بن شاکر بن هارون بن شاکر الملقب بصلاح الدين (١٩٧٤)، فوات الوفيات، تحقيق: إحسان عباس، دار صادر، بيروت.
١٠. الشعراني، عبد الوهاب بن أحمد بن علي الخنفي، نسبه إلى محمد ابن الحنفية (١٣١٥هـ)، الطبقات الكبرى = لوائح الأنوار في طبقات الأخيار، مكتبة محمد المليجي الكتبي وأخيه، مصر.
١١. الصفدي: صلاح الدين خليل بن أيبك بن عبد الله (٢٠٠٠م)، الوافي بالوفيات، تحقيق: أحمد الأرنؤوط وتركي مصطفى، دار إحياء التراث، بيروت.
١٢. ابن العبري، غريغوريوس (واسمه في الولادة يوحنا) ابن أهرن (أو هارون) بن توما الملقب، أبو الفرج (١٩٩٢)، تاريخ مختصر الدول، تحقيق: أنطون صالحاني اليسوعي، ط٢، دار الشرق، بيروت.

ب - پيرتووکين نوى

١٣. ابن العماد الحنبلي: عبد الحي بن أحمد بن محمد الغكري، أبو الفلاح (١٩٨٦م)، شذرات الذهب في أخبار من ذهب، تحقيق: محمود الأرنؤوط، دار ابن كثير، دمشق-بيروت.
١٤. ابن فضل الله العمري، أحمد بن يحيى بن فضل الله القرشي العدوي شهاب الدين (١٤٣٣هـ)، مسالك الأبحار في ممالك الأمصار، المجمع الثقافي، أبو ظبي.
١٥. ابن كثير: أبو الفداء إسماعيل بن عمر القرشي البصري الدمشقي (١٩٨٦م)، البداية والنهاية، دار الفكر، د/م.
١٦. ابن المستوفي، المبارك بن أحمد بن المبارك بن موهوب اللخمي الإربلي (١٩٨٠)، تاريخ إربل، تحقيق: سامي بن سيد خماس الصغار، وزارة الثقافة والإعلام، دار الرشيد للنشر، العراق.
١٧. المقدسي، أبو عبد الله محمد بن أحمد المقدسي البشاري (١٩٩١)، أحسن التقاسيم في معرفة الأقاليم، دار صادر، بيروت.
١٨. المقرئزي، أحمد بن علي بن عبد القادر، أبو العباس الحسيني العبيدي، تقي الدين (١٩٩٧)، السلوك لمعرفة دول الملوك، تحقيق: محمد عبد القادر عطا، دار الكتب العلمية، بيروت.
١٩. ابن الوردي، عمر بن مظفر بن عمر بن محمد ابن أبي الفوارس، أبو حفص، زين الدين (١٩٩٦)، تاريخ ابن الوردي، دار الكتب العلمية، بيروت.
٢٠. اليافعي، أبو محمد عفيف الدين عبد الله بن أسعد بن علي بن (١٩٩٧)، مرآة الجنان وعبرة اليقظان في معرفة ما يعتبر من حوادث الزمان، تحقيق: خليل المنصور، دار الكتب العلمية، بيروت.
٢١. ياقوت الحموي: شهاب الدين أبو عبد الله ياقوت بن عبد الله الرومي (١٩٩٥م)، معجم البلدان، دار صادر، ط٢، بيروت.

١. الزركلي، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس، الدمشقي (٢٠٠٢م)، الأعلام، دار العم للملايين، ط٥، د/م.
 ٢. الصلابي، علي محمد محمد (٢٠٠٧م)، عصر الدولة الزنكية، مؤسسة أقر للنشر والتوزيع والترجمة، القاهرة.
 ٣. كحالة، عمر بن رضا بن محمد راغب بن عبد الغني الدمشقي (د/ت)، معجم المؤلفين، مكتبة المثنى، دار إحياء التراث العربي، بيروت.
 ٤. دوسكي، تهسين نيراهيم، (٢٠٢٣/٢/١)، (بهيوهنديا تايهت).
5. Pirbari,D, Mossaki, N. and yezdin, M.s, (2020), A yezidi manuscript-Misur of pir sini Bahri / pir sini Darani, its study and critical analysis. Iranian Studies, 53 (1-2).